

Опозицията между пагубното непослушание и спасителното послушание, разкрита чрез образите на Ева и Дева Мария в “слово за рождество Христово” от сборника *тържественник* (xii в.)

Тодорка Георгиева

The opposition between the disastrous disobedience and salutary obedience revealed through the characters of Eve and The Blessed Virgin Mary in Oration for the Nativity of Christ, included in the collection of Orations Tarzhestvenik (12th century): The paper draws a parallel between the two opposite images from A Speech of Christ's Birth. Bearing in mind the image of Eve from The Old Testament and the image of Virgin Mary from The New Testament a contrast is made. This opposition puts boundaries between the ground and skywards.

Key words: Old Testament, New Testament

ВЪВЕДЕНИЕ

В състава на минейния *Тържественник* от XII век (F.n.l.46, л. 78 г-80а) [1] е поместено анонимното *Слово за Рождество Христово*, озаглавено *мѣца декемвра въ кѣ. на рождество хѣво. гѣ нашего іс хѣ ѹтѣненіе*, с начало: *праведноѹ възиде сѣнце днѣ. и първое въшѣдѣшаго прекъ преснакѣ. простихъ сѣ тлѣгы. да не сътърплю свѣта. Досега в старата българска литература са познати няколко съчинения – компилативни и оригинални, посветени на Рождество Христово: две на Йоан Екзарх и две на Климент Охридски [2]. Ненадписаното слово от Тържественника текстуално е свършено различно, но сюжетно стои близко до *Слово за Рождество Господа нашего Исуса Христа* (нач. *Восиа нам днесъ праведное солнце, сѣи преже восходящего, естеством присносущен, просвѣти всяческая*), поместено във Великите Макариеви Чети-миней (ВМЧ) под дата 25 декември, с. 2285-2289 [3], и до включените в по-късни български и руски ръкописни сборници произведения, посветени на празника [4].*

ИЗЛОЖЕНИЕ

Композиционната рамка на *Слово за Рождество Христово* обхваща *увод, повествование, преход, похвала и заключение*. *Уводът* въвежда в темата чрез перифраза на библейския цитат от пророк Малахия (Мал. 4:2) и *въсїѣтъть вѣнѣ възшїлїса илїени моего сѣнце правѣно, і исцѣленїе крылѣ его, "Ще изгрее Слънцето на Правдата с изцеление в крилата си"* и продължава с разгърната идентификация на празника (в аз-форма). *Повествованието* е двуделно, съчетано с похвала (прослава), като всяка похвала представлява реторична тирада с анафора: I повествование + I похвала; II повествование + II похвала. Отделните части на повествованието и на похвалата с споени от *преход*, най-често представляващ евангелски цитат. Същинската *похвала* е триделна: I похвала; II похвала; III похвала. Всяка похвала е анафорично организирана. *Заключението* оформя края на произведението чрез евангелски цитат (Мт 2:9) и заключителна доксологична формула: *и се звѣздѹю юже видѣша на вѣстоцѣ прѣдѣ нїни идѣше. доидеже пришѣдѣши къ върхоу идеже вѣ дѣтишѣ. томоу слава и държава въ вѣкы вѣколыгъ а[минѣ]*.

Най-характерният реторичен похват в словото е анафората: 12 пъти изреченията започват с евангелския цитат *родоуи сѣ вѣрдованана* (Лк 1:28), 4 пъти с цитата *не вон сѣ Марїе* (Лк 1:30), 18 пъти с *отъ шноѣ...*, а *отъ тебе...*, 10 пъти с цитата *родїши снѣ* (Лк 1:31-32), 5 пъти с цитата *породи снѣ* (Лк 2:7), и 13 пъти с *къде юсть* (Мт 2:1).

При разработването на най-значимата за християнското богословие тема за непорочното зачатие и раждане на Исус Христос, неизвестният създател на словото следва обикнат модел, при който предава дословно кратък евангелски

текст, следван от пространно тълкуване, целящо разясняване на вложените в цитирания откъс смисъл и символика, подготвяне вниманието на слушателите за възприемане на благовестието, осъществяване на емоционално въздействие върху тях. Така например в първата част на повествованието, след цитираните думи на архангел Гавриил към Дева Мария: и *вше к ней агггъ. рече. радди са обрадванна. гъ съ тобою. блбна ты в жнахъ* (Лк. 1:28)[5] към нейния едва загатан в евангелието словесен портрет се прибавят нови, изречени от името на Божия вестител, поетични характеристики, тълкуващи и вдъхновено възхваляващи нейната богоизбраност: *радоуи са обрадванана хране бжии съдъвнъти. радоуи са обрадвана[на]та небси и земни равню жилище. радоуи са обрадванана небснаго класа ниво. радоуи са обрадванана истиньнаго винограда лти ...* (л. 78г). Мария е наречена **храм** (*храм Божий*); **жилище** (*едновременно земно и небесно жилище*); **нива** (*нива на небесния клас*); **житница** (*житница неизчерпаема за умирация от глад свят*); **хранилище** (*хранилище на светлината*). Тя е тази, която изплита *неръкоплетен венец* (Христос), става **майка** на истинната лоза (Иисус); тя е **невеста** на овдовелия свят (*след грехопадението*) и **мълния**, *раздираца тъмнината* (на греха).

Сюжетът и композицията, интерпретацията на темата за Рождество Христово редом с темата за Благовестието, използването на посочените реторични похвати и повтарящи се модели подсказват, че най-вероятно словото е било адресирано към слушатели, пред които е произнесено на самия празник, за да се провокира тяхното образно мислене, за да се отворят не само техните сетива, но и сърцата им, за да се подготвят умовете им да приемат великата тайна за раждането на Спасителя. Можем да предположим, че произведението е възникнало в първите десетилетия след покръстването, когато все още вярващите са се нуждаели от образно-картинно представяне и тълкуване на евангелските събития.

Навярно затова *Слово за Рождество Христово* започва с картината на изгряващото Слънце на правдата, пред което отстъпват страхът и мракът, а пред изумените очи на книжовника едно след друго се редят виденията на родения и повит младенец; на майката, която ражда, оставайки девица; на детето, което само подпечатва своето рождение с появата си като син без баща от майка без мъж; на яслите, превръщащи се в небесен престол; на животните, уподобяващи се на херувимски хор; на сияещата звезда, която предвещава чудо; на проповядващите ангели, прорицаващите пастири и на благославящите влъхви. Към това велико тайнство не оставят безучастни и прародителите на човешкия род: Ева радостно ликува; Адам отново е свободен.

В словото образите на библейската Ева и на новозаветната Дева Мария изразяват двоякото разбиране на свободната човешка воля. Неговото проявление лежи в основата на опозицията между техните образи: от една страна застава Ева с нейното погрешно приемане на правото да постъпва според своите собствени желания, а, от друга, стои Мария, съчетаваща добродетел и смирение. Затова от едната произтича хаосът в човешкия живот, а от другата извира хармонията и благополучието.

Прелъстяването на Ева от змията спуска "тъмен сън и над Адам", защото, пренебрегвайки гласа на собствената си съвест, той също се поддава на изкушението да престъпи Божието запрещение и става един от тръци ... старъшиниѣ зълоу. и Югъѣ и Ядам (л. 79 в). Старозаветната троица на Адам, Ева и на старейшината на злото докарва гибелните страдания (*изкъти*) на човешкия род: осъждане и прогонване от рая, пот и сълзи по осеяната с тръни земя, смърт, дебнеша всички и навсякъде, братоненавист и всемирна потоп.

Отлъчването от Бога е първопричината за човешкото падение: роденият от Ева плод е подвластен на тлението, той е *плодъ оумъръшению* (л.79в); нейното

непослушание е живялът заколение (л. 79г) 'заколение на живите'; а воят на смъртта оглася целия свят, съмъртъ рнщющи по вселюу мироу (л. 79г). Адам и Ева изгубват безсмъртието, дадено им от Бог, защото се отдават на пагубната страст на непокорството. Разлъчени от своя Създател, те не само са прокудени от небесния рай, но се оказват и смъртни, което първоначално не е било предвидено за тях. Главна виновница за прогонването от Едем е Ева: нейното неподчинение и любовопитство стават причина за нещастията, което ги сполетява. Когато райската градина се затваря за тях, двамата се оказват по-близо до животинската природа, отколкото до Божествения образ, чието подобие са били дотогава. Ева става майка на страданията, защото изгубването на рая носи на хората само печал и гибел.

За да се победи злото и да се избави човешкият род не са били достатъчни само страданията и смъртта. Нужно е било и нещо, непознато дотогава. Грехът и смъртта са можели да отстъпят само пред нещо много по-силно от тях самите – пред смирението и човеколюбието, пред жертвата и спасението. След доброволното подчинение на Мария на божествения план за изкупление чрез Сина й, след идването на Христос, след неговите страдания, смърт и възкресение, раят е възвърнат и човешкият род е очистен от първородния грях. Защото Иисус идва на този свят, за да победи смъртта и да дари вечен живот на всички вярващи, а Дева Мария става "начатък на човешкото нетление", когато зачева непорочно и ражда Спасителя Христос.

Спасителното послушание на Божията майка контрастира на пагубното непослушание на Ева. В паралела между двете централни библейски фигури в словото е прокаран и антитезно е очертан контрастът между земята и небето. Покорството на Дева Мария се крие в нейната всеобхватна любов, която е първопричина за Божието благословение над нея. Тя е избраната да съедини плътта с Бога, като роди непорочно Сина Божи, третото лице на Животворящата Троица. Дева Мария съединява в едно Божествената благодат и човешката свобода. Благодарение на нея става възможно чудото на възплъщението: тя дава човешката природа на Бога, чрез нея Той става човек и тръгва сред хората, за да подготви тяхното спасение. Заявявайки *"нека ми бъде по думата ти"*, Богородица *"дава първоначалния тласък на един низ от събития, които довеждат до изкуплението на човечеството и до неговата победа над греха и смъртта чрез смъртта и Възкресението на Христос"* [6]. Затова, след като в лявата (греховната според библейското разбиране) страна на анафорично организираната антитеза *отъ шноуа...*, а *отъ тебе...* авторът на проучваното Слово за Рождество Христово разкрива пагубната роля на Ева в живота на човешкия род, в дясната (в праведната) половина той представя Дева Мария като извор на жива вода за всяка твар, като росна нива, като начало на човешкото избавление и безсмъртие. Заради добродетелността и смирението на Мария между хората тръгват любовта, радостта и покоят. С любовта са "привързани" един към друг дванайсетте апостоли – последователи на нейния Син, докато родените след Ева дванайсет колена живеят по законите на братоненавистта. Богородица става духовната майка на човешкия род, посредничка между земното и божественото, застъпничка за хората пред Господ. Затова и Ева се радва на Марината святост и богоизбраност, защото нейната потомка проявява осъзнато покорство пред Божията воля и приема доброволно Божията благодат; побеждава злото и смъртта, като отхвърля греха, прелъстяването и съблазънта; връща на хората изгубения рай и дава началък на човешкото нетление.

От Девата произтичат милосърдието, добродетелта, покоят. Тя е пример за святост, за богоугодно поведение, за смирен живот. Тя връща в земния живот на хората онова изгубено блаженство, на което се радват Адам и Ева в райската градина. Чрез своето целомъдрие и послушание Мария поправя непослушанието и

греховността на Ева и става Втората Ева, така както Исус става Вторият Адам. Адам и Ева съгрешават веднъж и за всички, Исус и Дева Мария изкупват техния грях веднъж и за всички [7].

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Ето защо за автора на *Слово за Рождество Христово* е било особено важно с оглед на неговата незряла в богословието публика да интерпретира и обясни контраста и допълването, характерни за централните персонажи в християнската култура. Чрез образите, картините и символите, представени в произведението, книжовникът подхожда към темата за зачатие и раждането на Господ Бог от позицията на грижовен пастир, който осигурява на своите простодушни пасоми разбираем достъп до Божественото битие.

БЕЛЕЖКИ И ЛИТЕРАТУРА

[1] Разглежданият минеен *Тържественник* е съшит в общо книжно тяло със *Златоструй* (XII век). В научен оборот е въведен през XIX век.

[2] При издаването на Климентовите слова през 70-те години на XX век се подчертава, че *“досега не е намерен препис от поучение или слово за Рождество Христово, в който Климент да се сочи като автор. Обаче няма съмнение, че той е написал проповед и за този празник. Основания се търсят в старинния произход на самия празник Рождество Христово и в съобщението на Теофилакт Охридски в Климентовото житие... Коя обаче творба за Рождество Христово е излязла от ръката на Климент Охридски, досега в науката не е установено с пълна сигурност.”* [Климент Охридски. *Събрани съчинения*. Т. I. С., 1970, с. 329-330].

[3] *Великие Минеи Четии, собранные митрополитом Макарием*. Изд. Археологической комиссии. СПб.; М., 1868-1915.

[4] *Иоанн Златоуст в древнерусской и южнославянской письменности XI-XVI веков. Каталог гомиллий*. С.-Петербург, 1998, с. 37.

[5] Старобългарският евангелски текст се цитира по *внѣдѣ сирѣчь книгѣхъ ветхѣхъ и новаго заветѣа по языкѣхъ словенскѣхъ...* [Острожка Библия].

[6] Пеликан, Ярослав. *Небесната царица, нейното Успение и Възнесение*. – В: Християнство и истина. 2009, брой 7 (42) Лято, с. 9-18. Цитираният текст е на с.15.

[7] Петрова, С. *Между Ева и Богородица: пътят на женствеността*. – В: Християнство и истина. 2009, брой 7 (42) Лято, с. 19-30. Цитираният текст е на с.25.

За контакти:

Доц.д-р Тодорка Й. Георгиева, Филиал-Силистра на Русенския университет “Ангел Кънчев”, Катедра по филологически науки. E-mail: knidor@mail.bg